

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI (TABIIY
FANLAR MISOLIDA)**

Norboyeva Aziza Shavkat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d.(PhD), Farhodov Fozilbek Bahrom o'g'li

Ilmiy maslahatchi: Shonazarova Sevara Rashidovna

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik ta'limni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tabiiy fanlar darslari misolida yoritiladi. Ekologik ta'limning maqsadi, mazmuni, tamoyillari hamda boshlang'ich yoshdagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos metodik yechimlar (kuzatuv, tajriba, loyiha, o'yin, ekskursiya, STEAM elementlari) tizimlashtiriladi. Shuningdek, ekologik kompetensiyani baholash indikatorlari va sinf amaliyoti uchun qisqa metodik tavsiyalar beriladi.

KALIT SO'ZLAR: ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik kompetensiya, boshlang'ich sinf, tabiiy fanlar, kuzatuv, tajriba, loyiha faoliyati, STEAM, baholash rubrikasi.

KIRISH. Ekologik muammolar (suv tanqisligi, chiqindilar hajmining ortishi, havoning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi) global miqyosda dolzarb bo'lib, ularning yechimi ko'p jihatdan insonning ekologik madaniyati va mas'uliyatli xulq-atvoriga bog'liq. Ekologik madaniyat esa birdan shakllanmaydi: u bolalikdan boshlab, ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida poydevor sifatida qo'yiladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchi tabiat hodisalarini bevosita ko'rish, ushlab, kuzatish va tajriba qilish orqali o'rganadi; shu jihat ekologik ta'limni aynan tabiiy fanlar vositasida samarali tashkil etishga imkon beradi. Tabiiy fanlar darslarida suv aylanishi, o'simlik va hayvonot, tuproq, havo, energiya, chiqindi kabi mavzular o'quvchi ongida "tabiat–inson–jamiyat" munosabatlarini sodda, lekin ilmiy asoslangan ko'rinishda shakllantiradi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ekologik ta'limni faqat targ'ibot yoki "haftalik tadbir"lar doirasida cheklash kutilgan natijani bermaydi. Ekologik ta'limni darsning o'zida metodik jihatdan to'g'ri qurish kerak: bolada (1) bilim, (2) qadriyat, (3) amaliy ko'nikma, (4) mas'uliyatli xulq bir butun tizim sifatida rivojlanishi lozim. Shuning uchun maqolada ekologik ta'limning nazariy poydevori va unga mos metodik mexanizmlar "tabiiy fanlar darsi" misolida izchil bayon qilinadi.

1. Ekologik ta'limning nazariy asoslari. Ekologik ta'lim – bu o'quvchida tabiat haqidagi ilmiy tasavvurni, ekologik qadriyatlarni va tabiatga nisbatan mas'uliyatli xulqni shakllantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik jarayondir. U uch yo'nalishda ko'riladi:

Birinchisi – kognitiv yo'nalish (bilim). O'quvchi asosiy ekologik tushunchalarni (tirik va jonsiz tabiat, ekotizim, resurs, ifloslanish, qayta tiklanish, tejamkorlik) yoshiga mos soddalashtirilgan ilmiy shaklda anglaydi.

Ikkinchisi – aksiologik yo'nalish (qadriyat). Tabiat "foйда manbai"gina emas, yashashning umumiy sharti ekani, uni asrash insoniy burch ekani haqidagi munosabat rivojlanadi.

Uchinchisi – faoliyat yo'nalishi (amaliy xulq). O'quvchi kundalik hayotda ekologik jihatdan to'g'ri harakatlarni bajaradi: suvni tejash, chiqindini kamaytirish, o'simlikni asrash, tozalikka rioya qilish, energiyani tejash.

Boshlang'ich sinfda ekologik ta'limning psixologik-pedagogik asosi shundaki, bolada tasviriy-obrazli tafakkur ustun bo'ladi; u abstrakt konsepsiyalarni ko'ra oladigan dalillar (tajriba, kuzatuv, rasm, model) orqali tezroq o'zlashtiradi. Shuningdek, odatlar bu yoshda tez shakllanadi: demak ekologik xulq-atvorni aynan boshlang'ich davrda o'rgatish eng samarali. Ekologik ta'lim nazariyasi didaktik tamoyillar bilan uyg'unlashadi: ilmiylik (soddalashtirilgan, lekin to'g'ri), tizimlilik (mavzular o'zaro bog'liq), ko'rgazmalilik (real obyektlar, tajribalar), faoliyatga yo'naltirish (qo'l bilan bajarish), hayot bilan bog'lash (uy-maktab-mahalla misollari).

2. Tabiiy fanlar darsida ekologik mazmuni joylashtirish (kontent xaritasi). Boshlang'ich tabiiy fanlar kursida ekologik ta'limni "mavzuga qo'shimcha" tarzida emas, mavzuning o'z "ma'nosi" orqali joylashtirish maqsadga muvofiq:

“Suv” bloki: suvning holatlari, suv aylanishi, ichimlik suvi gigiyenasi, suvni tejash odatlari.

“Havo” bloki: toza havo, chang va tutun, yashil hududlarning roli.

“Tuproq” bloki: tuproq unumdorligi, ifloslanish va eroziya haqida sodda tushuncha, ko‘chat ekish.

“O‘simliklar va hayvonlar”: biologik xilma-xillik, yashash muhitini asrash, “qizil kitob” tushunchasiga kirish.

“Energiya”: elektr xavfsizligi, energiyani tejash, quyosh energiyasi misollari.

“Chiqindi”: saralash, qayta ishlash, plastik muammosi (yoshga mos, qo‘rqitmasdan).

3. Ekologik ta’limni rivojlantirishning metodik asoslari (texnologiyalar paketi). Ekologik ta’lim uchun eng samarali metodlar tabiiy fanlar didaktikasi bilan mos bo‘lgan faol metodlardir:

A) Kuzatuv metodi. O‘quvchi tabiat obyektlarini kuzatadi va oddiy qayd qiladi: barg rangi, o‘simlikning o‘shishi, ob-havo belgilarini belgilash. Kuzatuv “ekologik sezgirlik”ni (tabiatdagi o‘zgarishni payqash) kuchaytiradi.

B) Tajriba metodi. Oddiy, xavfsiz tajribalar ekologik sabab–oqibatni ko‘rsatadi: “iflos suvni filtrdan o‘tkazish”, “o‘simlikka suv yetishmasa nima bo‘ladi”, “quyosh nuri issiqlik beradi” kabi tajribalar.

C) Loyiha faoliyati (mini-loyihalar). Chorakda 1 loyiha: “Sinfda chiqindini saralash burchagi”, “Ko‘chat parvarishi kundaligi”, “Uyda suvni tejash qoidalari” kabi. Bu usul ekologik bilimni real o‘zgarishga aylantiradi.

D) O‘yin va gamifikatsiya. Boshlang‘ich sinf uchun ekologik qoidalarni o‘yinga aylantirish samarali: “Eko-inspektor”, “Toza sinf patruli”, “Suv tomchisi missiyasi” kabi rolli o‘yinlar.

E) Ekskursiya va dala mashg‘uloti. Maktab hovlisi, bog‘, kichik “eko-burchak” ekologik darsning tabiiy laboratoriyasidir. O‘quvchi tabiatni kitobdan emas, joyida ko‘radi.

F) STEAM elementlari. Oddiy maketlar: “tomchilatib sug‘orish modeli”, “mini-kompost qutisi” (hidsiz, xavfsiz), “quyosh pechi” kabi kichik muhandislik topshiriqlari.

4. Baholash va monitoring. Ekologik ta’lim natijasi faqat test bilan o‘lchanmaydi. Shuning uchun 4 indikatorli rubrika tavsiya etiladi:

1. Tushunish: ekologik sabab–oqibatni sodda izohlashi.
2. Dalil: kuzatuv/tajriba natijasini ko‘rsata olishi.
3. Hamkorlik: guruhda vazifani bajarishi.
4. Xulq: amaliy odat (suvni tejash, chiqindini tashlamaslik)ni ko‘rsatishi.

Baholash vositalari: portfel (rasm, jadval, protokol), kuzatuv varaqasi, mini-taqdimot, refleksiya (“Men bugun nimani o‘rgandim, nimani o‘zgartiraman?”).

XULOSA. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik ta’limni rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari tabiiy fanlar darsining o‘z mohiyatiga tayangan holda samarali quriladi: ko‘rgazmalilik, faoliyat, hayot bilan bog‘liqlik va yosh xususiyatiga mos soddalashtirilgan ilmiylik ekologik ta’limning tayanch tamoyillaridir. Metodik jihatdan kuzatuv, tajriba, loyiha, o‘yin, ekskursiya va STEAM elementlari ekologik kompetensiyani kompleks (bilim–qadriyat–xulq) shakllantirishga yordam beradi. Eng muhim shart – ekologik mazmuni “qo‘shimcha mavzu” sifatida emas, tabiiy fanlarning har bir mavzusiga singdirilgan amaliy vazifalar orqali berish va natijani rubrika hamda portfel orqali tizimli baholashdir. Shu yondashuv o‘quvchida erta yoshdan tabiatga hurmat, resurslarga tejamkorlik va mas’uliyatli ekologik xulq-atvorni barqaror odat sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boshlang‘ich ta’lim uchun “Tabiiy fanlar” o‘quv dasturi va metodik qo‘llanma. – Toshkent.
2. Boshlang‘ich sinflar uchun “Tabiiy fanlar” darsliklari to‘plami. – Toshkent.
3. Ekologik ta’lim va tarbiya bo‘yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent.
4. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish bo‘yicha qo‘llanma. – Toshkent.
5. Loyiha asosida o‘qitish metodikasi (boshlang‘ich ta’lim amaliyoti). – Toshkent.